

Nekrologer

SVEND AAGE HANSEN

4. april 1919 – 5. september 2009

En af Danmarks store og internationalt kendte økonomiske historikere, professor, dr.polit. Svend Aage Hansen er død, 90 år gammel. Svend Aage Hansen (SAH) blev på sit felt en pioner, der introducerede statistiske metoder og analyser – herunder ikke mindst nye dataserier – i historieforskningen. Det skete med en sådan effekt, at den historiske del af de økonomiske historikere i årevis var lamslåede, mens økonomerne greb modellen og anvendte hans hovedværk i undervisningen på økonomi. Også i forskningen var det et hovedværk, som man har henvist til gennem mange årtier. *Økonomisk vækst i Danmark 1-2*, udgivet første gang i henholdsvis 1972 og 1974, var da også en bred og sammenfat historiebog om dansk økonomisk historie gennem 250 år.¹

SAH's virkefelt var omfattende. Udgangspunktet var statistikken, med betydelige kompetencer opbygget i Det Statistiske Departement, hvor han blev ansat straks efter sin cand.polit.-eksamen i 1946. I Departementet blev han kontorchef i 1958 og fortsatte i denne stilling, indtil han fik et professorat på Københavns Universitets Økonomiske Institut i 1966. Samme år startede jeg på polit.-studiet og lærte ham at kende gennem fagene Danmarks statistik og Økonomisk historie. Han udviste enestående gode pædagogiske egenskaber, og vi huskede hans undervisning mange år efter.

De primære områder, professoren engagerede sig i, var for det første Danmarks industrialisering, med penge og kredit som nødvendig underlægningsmusik, for det andet socialhistorie, og for det tredje den brede økonomiske historie, især Danmarks.

SAH var flittig, og han havde alle de egenskaber, der skal til for at forme en forsker med gennemslagskraft. Han var produktiv, effektiv

¹ Jf. Ole Hyldtofts retrospektive anmeldelse i »Århundredets danske bøger«, *National-økonomisk Tidsskrift* bd. 138, 2000, s. 152-154.

og sparsommelig, som det så smukt udtrykkes i grundprincipperne for forvaltningsrevision. Disse nøgleord blev udmøntet på forskellig vis. Produktiviteten ses alene af publikationslisten, der i de centrale biblioteks-baser løber op i godt 30 titler.

Han var effektiv i sine krav til os undervisningsassistenter og lektorer. Da jeg i 1972 mødte op til lærermøde som nyansat ekstern lærer på Institut for Økonomisk Historie, hvor man havde samlet økonomer og historikere under samme tag, var kravet straks: »I kan kun være her, hvis I skriver«. Effektiv var han også som rollemodel, der selv producerede i bredt mål. Sparsommelighedsaspektet viste sig mere indirekte, nemlig gennem hans dybe engagement i sparekassebevægelsen. Om denne og om penge og finansiering generelt producerede han artikler såvel som større videnskabelige værker.

Møder om undervisningen var der mange af på den tid: Koordinationen og kvaliteten skulle sikres. Professor, dr.polit. Svend Aage Hansen og hans lektor Gunnar Viby Mogensen havde samlet en trofast skare af økonomer omkring sig, som alle trak på professorens energi og engagement. Lærergruppen talte personer som lektor Jørgen Peter Christensen, lektor Ingrid Henriksen, forskningschef Henrik Christoffersen, forskningschef på SFI, senere afdelingsdirektør i Danmarks Statistik Niels Ploug, og dertil Lars Eskesen, der blev sparekassedirektør og – til nogen fortrydelse for SAH – senere også bankdirektør. Der var mange flere, herunder jeg selv, direktør i Håndværksrådet og senere administrerende direktør i Ældre Sagen. Lærerkredsen fik motivationen til at holde af økonomisk historie og inspirationen til at bidrage med betydelige økonomisk-historiske værker. Det viste sig at være et dynamisk og produktivt udpluk af medarbejdere, som SAH fik tømret sammen til et team. Medlemmerne af gruppen fik fremtrædende positioner i samfundet på forskellige områder, men blev alle stærkt prægede af den økonomiske historie.

Inden for områderne penge og kredit samt det danske industrielle gennembrud og den videre industrialiseringsproces – SAH's første store interesseområder – fik han tidligt skrevet tre betydningsfulde værker. I 1960 kom Fyens Stifts Kreditforenings jubilæumsbog *Pengevæsen og kredit 1813-1860* og otte år senere opfølgningen: *Dansk pengehistorie 1818-1914*, der udgjorde første bind i Nationalbankens store værk om pengehistorie. Foruden SAH bidrog Knud Erik Svenden til dette bind.

I 1970 udgav SAH det lille, men meget effektfulde bidrag *Early Industrialisation in Denmark*, en senere tilføjelse til Rondo Camerons undersøgelse af finansieringen af den tidlige industrialisering. De skandinaviske lande var ikke med i Camerons oprindelige undersøgelse fra

1967, men SAH gjorde sit til at rette op på denne uorden. Det var i denne publikation, han for første gang analyserede industrialiseringen i Danmark og fandt, at investeringerne og især væksten i dansk industri var særlig kraftig i 1890'erne, hvorfor han rettede søgelyset mod den periode.

Opdagelsen var opsigtsvækkende og kontroversiel i økonomisk-historiske kredse. SAH kunne ægge til debat, og fejden om dansk industrialisering ville næsten ingen ende tage. Så sent som i 2010, kort tid efter SAH's død, skrev hans førnævnte kollega i økonomisk historie, Gunnar Viby Mogensen, nu pensioneret fra stillingen som forskningschef i Rockwool Fonden, om den tidsmæssige placering af det industrielle gennembrud i Danmark. Han anfægter SAH's angivelige påstand i 1970'erne om, at det industrielle gennembrud kom mellem 1894 og 1914.² Men sagen er, at SAH havde et meget blødere og videre syn på dansk industrialisering, selvom han pegede på 1890'erne som den periode, hvor industrivæksten var særlig stor. Ser man på SAH's centrale værk, *Økonomisk vækst i Danmark*, er det jo heller ikke sådan, han formulerer sig, idet det hedder:

»Axel Niensens opfattelse af den danske industrialisering som en forholdsvis jævn og langvarig evolutionsproces bekræftes i det hele af de nyere beregningsresultater. Skulle man imidlertid pege på en enkelt periode med særlig kraftig industrialisering og særlig omfattende totalvækst, ledsaget af særlig stærke samfundsomdannende virkninger, måtte det ubetinget blive [18]90'erne«. ³

Det er jo en ganske anden sag, der tydeligt placerer SAH som pioner i den industrihistoriske forskning. Antagelsen om dansk industrialiserings evolutionære præg har jeg selv fundet anledning til at bekræfte i *Håndværkets økonomiske historie* (1979), hvor synspunktet er, at Danmark straks efter sin meget langstrakte industrialiseringsfase overgik til videnssamfundet. Måske var dette Danmarks store held. Tilbage står imidlertid, at dette tema fortsat vil være et tilbagevendende stridspunkt blandt økonomiske historikere.

Arbejdet med det finansielle område, som i SAH's terminologi blev til »Penge og kredit«, foregik helt anderledes. I tilknytning til industriens, handelens og søfartens historie kastede SAH sig over finansieringen af erhvervenes drift og investeringer. Hans daglige virke på området gik ud på at skrive artikler, bl.a. til *Finanstidende*, og at undervise

2 Gunnar Viby Mogensen: *Det danske velfærdssamfunds historie. Tiden efter 1970*, bd. 1, Kbh. 2010, s. 54.

3 Bd 1, s. 290, punkt 28, citeret efter 1984-udgaven.

i penge- og kreditvæsenets historie på Købmandsskolen (1952) og på Handelshøjskolen (1955-61). Samtidig blev SAH konsulent i Fællesbanken for Danmarks Sparekasser, hvilket gav ham anledning til at engagere sig i hele sparekassebevægelsen. Denne del af hans arbejdsliv fortsatte med en bestyrelsespost i Laane- og Sparekassen for Offentligt Ansatte, i Fællesbanken 1984-88 og endelig sparekassernes Investeringsforeningen Danmark 1990-93. Alt dette blev fulgt op i det første bind af Nationalbankens førnævnte *Dansk pengehistorie*.

I 1813 ramte statsbankerotten Danmark, ikke alene fordi landet var i krise, men fordi kongen udnyttede banken til rovdrift på kapital under Napoleonskrigene. Samtidens embedsmænd, ledet af finansminister Ernst Schimmelmann, forstod ikke princippet om, at pengenes værdi forringes og tilliden til dem svækkes, såfremt pengemængden ikke afstemmes med pengenes omløbshastighed og økonomiens reale omfang. Da man ikke så denne sammenhæng – som formelt kan udtrykkes i den såkaldte kvantitetsligning – fristedes embedsmænd og konge til at udstede for mange banknoter, hvorpå inflationen rullede, og kursen på kurantbanknoterne raslede ned. Omstruktureringen trak ud, fordi man samtidig mistede Norge, hvor en del af hæftelserne for den ny nationalbank var hæftet op på fast ejendom.

Med Anders Sandøe Ørsteds indtræden i centraladministrationen i 1813 kom kvantitetsligningen til sin ret; han var den første, der forstod sammenhængen. Nationalbanken måtte tilrettelægge sin udlånspolitik efter guldbeholdningen, herunder den attraktive beholdning af Hamborg Banco. Men i 1840'erne og 1850'erne, siger SAH, voksede eksporten af landbrugsvarer. Det samme gjorde søfarten og kornhandelen, og der var nu brug for øget kredit. Her kom sparekasserne, som allerede blomstrede i Hamborg i slutningen af 1700-tallet, ind i billedet. Mange etableringer fandt sted i 1830'erne og -40'erne, med store indskud i 1850'erne. Dette var før privat- og aktieselskabsbankerne og realkrediten kom til. De første realkreditinstitutter så dagens lys i Danmark, efter det tyske mønster med *Pfandbriefe in Landschaften*. Denne institution blev etableret i Preussen i det 18. århundrede med storgodserne som primære interessenter. Systemerne på penge- og kreditområdet blev således udviklet til landbruget og handelen. Den spæde industri og ikke mindst byggeriet og boligfinansieringen kom til at anvende et realkreditsystem udviklet til helt andre formål. Det er en af årsagerne til, at vi i Danmark har et obligationssystem, der i bogstavelig forstand masseproducerer billige lån til husejerne.

Senere i århundredet, i forbindelse med, at guldfodssystemet indførtes i et stigende antal førende europæiske nationer omkring 1865, beskriver SAH, hvordan systemet kom til Skandinavien. Danmark og Sverige var først, men også Norge kom med i den skandinaviske møntunion (1873), som byggede på guldfod. Samarbejdet mellem nationalbankerne blev kraftigt udbygget. Trækningsrettigheder på hverandres nationalbanker uden diskonteringsudgifter var en væsentlig inter-skandinavisk støtteordning. Derved blev også Norden en del af det europæiske guldfodssystem, som man – anakronistisk, men sigende – kan betegne »guld-euroen«. Læren var imidlertid, at der blot skulle en mislyd til mellem Sverige og Norge efter Norges uafhængighed i 1905 for at opløse møntunionen, mens der for hele verden skulle den store krigskatastrofe under 1. verdenskrig til for at opløse guldfodssystemet. Historien levner ikke mange chancer til regionale eller kontinentale mønt- og seddelsystemer, når de deltagende landes økonomier udvikles skævt og inhomogent. Det kan man blive klogere på ved at se nærmere på disse værker fra SAH's hånd.

Der er ingen tvivl om, at sparekassebevægelsen stod SAH's hjerte nær. Så da de store og velfungerende sparekasser i 1980'erne indgik i fusioner med banker, uanset hvor ligeværdigt det måtte forekomme, og selvom sparekassesiden mange steder fik en væsentlig indflydelse på ledelsen i de nye storbanker, vendte SAH sig stærkt mod denne nye udvikling og imod de folk, der efter hans opfattelse svigtede sparekasetanken. I dag, mange år efter, finder mange det naturligt, at fusionerne fandt sted, men SAH var bekymret for andelstanken og for, at indskyderindflydelsen ville forsvinde med sammenlægningerne. Det fik han ret i, men nødvendigheden af fusionerne ses ved, at Nordea, med et stærkt islæt af sparekasser (det gamle SDS) er dén danske og nordiske bank, der trods alt har klaret sig bedst gennem den finansielle krise fra 2008 og frem.

På det socialhistoriske område var SAH lige så produktiv. Det begyndte med disputatsen om *Adelsvældens grundlag* (1964) og blev foldet ud i bindene 6 (perioden 1914-39) og 7 (perioden 1940-1978) af *Dansk Socialhistorie* (1979/1980), skrevet sammen med Ingrid Henriksen. I 1980 kom også værket *Hundrede år i offentlig tjeneste. Laane- og Sparekassen for Offentligt Ansatte 1880-1980*.

I *Adelsvældens grundlag* undersøger SAH gruppens store tilbagegang fra slutningen af 1480'erne og frem. Han tror ikke på teorien om en genetisk udtørring, men finder, at agrardepressionen og udenrigske katastrofer forstærkede nedgangen. Adelen blev desuden mindre alsidig i sit produktive virke og mindre aktiv end tidligere, og frem for alt:

Færre blev erhvervsmæssigt eller økonomisk uddannet. Mange adelsfolk mistede deres godser i denne periode, og de havde vanskeligt ved at skabe en gunstig økonomisk basis for at stifte familie. Det bliver der som bekendt ingen legitime børn ud af, og familierne uddøde langsomt.

Som medforfatter til *Dansk Socialhistorie* leverede SAH et betydeligt bidrag til forståelse af Danmarks socialhistorie i det 20. århundrede. Arbejdet bygger på Frederik Zeuthens banebrydende socialpolitiske analyser fra 1930'erne med vægten lagt på de forskellige befolkningsgruppers relationer til hverandre. Det drejer sig om forholdet mellem klasserne, da vi endnu var et klassesamfund, mellem grupper af personer, der levede på forskellige velstandsniveauer eller med forskellige grader af magt, indflydelse og anseelse. Max Webers tredeling af ulighedsdimensionerne indgår i analyserne i de to bøger: Økonomisk ulighed, ulighed i social status eller prestige, og ulighed i magtpotentiel eller organisatorisk styrke. På denne baggrund følger forfatterne dansk velfærd frem til 1978 i velfærdsstatens gyldne periode. Symptomatisk for udviklingen er, at skattetrykket i 1938 var 15 % af BNP, men 40-50 % i 1970'erne til 2000-årene. Det var også tiden, hvor det danske uddannelsessystem blev demokratiseret. I begyndelsen af perioden gik kun få i gymnasiet, i 1968 var det 8 % af en årgang, mod 40-50 % i dag.

SAH blev den mest betydningsfulde danske økonomiske historiker på økonomisiden. Han var en pioner, og selvom nogle af hans værker kan vække debat helt op i vore dage, viste han med stor sikkerhed vejen for statistikens anvendelse i historien. Han var produktiv og efterlader sig et betydeligt antal værker til eftertiden. Frem for alt var han mentor for en stor gruppe af økonomiske historikere, der kan føre hans ånd og pionervirksomhed videre på hver deres måde. Det er også værd at huske, hvad han ofte sagde højt: »I skal skrive, ellers kan I ikke være på Universitetet« – dette har som bekendt aktuel betydning i vore dages evalueringer af forskningsansatte. »Lad være med at ødelægge historieskrivning med utidig debat. Skriv i stedet en debatbog, lad den økonomiske historie stå klar og ren, og brug historie til det, den er god til: analyser af fakta og data«. Og endelig: »Lad være med at skrive for meget historie om den nærmeste periode. Det kommer I til at fortryde. For nyt materiale dukker hele tiden op, og vi er selv part af denne del af historien.«

Lad os huske alt dette, når vi tænker på Svend Aage Hansen – alt imens historikerne vågner op af deres lammelse over hans statistikker.

Bjarne Hastrup